

Politik Bilim

Osmanlıda “Bilim” Meselesi / Medresenin İşlevi

Aykut Göker

<http://www.inovasyon.org>; harunaykutgoker@gmail.com

Konumuz Osmanlıda “bilim” olduğuna göre medreseye mutlaka bakılmalı, demiştik. Osmanlının “bilim” anlayışını anlayabilmek için, kanımca buna gerek var...

Osmanlı İmparatorluğu’nun doğuşu İslâm’ın doğa bilim ve felsefesinde bütünüyle gerilediği bir döneme rastlar. Osmanlı’ya bilim olarak İslâm’dan geçen, sadece o dönemin ‘medrese ilmi’dir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya göre (**Osmanlı Tarihi**, Cilt I ve II) Davud-ı Kayserî (ö.1350), Molla Fenarî (1350-1431), Hızır Bey (ö.1549), Ali Kuşçu (ö.1474), Hoca-zâde Muslihuddin Mustafa (ö.1488), Molla Hüsrev (ö.1480), Hayalî Şemseddin Ahmed (ö.1470), Sinan Paşa (ö.1486), Molla Lütfî (ö.1495) Osmanlı medresesinin kökleştiği XIV, XV ve XVI. yüzyıllardaki âlimler kuşağının en ünlülerindendi. Kayserî’nin yolunu izleyen **Molla Fenarî**’den sonra gelen isimler, Kuşçu hariç, onun kurduğu mektebe mensuptular ve aslı ilgi alanları fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, sarf ve belâgat gibi İslâmî ilimler ve tasavvuf felsefesi idi. Uzunçarşılı, Molla Fenarî mektebinin nereye dayandığını ve sonrasını şöyle anlatmaktadır:

“Birçok İslâm memleketlerindeki ilim müesseseleri Şeyhü’l ulema İmam Fahreddin Râzî’ye mensuptur (ö.1209). Osmanlıların medrese teşkilâtında da bu mektep esas olmuş ve bunu ibtida Molla Fenarî diye meşhur olan Şemseddin Mehmed kurmuştur. Bunun talebelerinden Molla Yeğen diye şöhret bulan Mehmed b. Armağan, Türkiye’de asırlarca devam eden Fahr-i Râzî mektebinin başında gelmektedir; bunun talebesi olan meşhur Hızır Bey XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyıla zinet veren talebeleri ile bu mektebi en yüksek derecesine çıkarmıştır ki, Bursalı Hoca-zâde, Hayalî Şemseddin, Kastelânî, Sinan Paşa, Muarrif-zâde, Hatip-zâde bunlardandır. Sinan Paşa talebesinden Tokatlı Molla Lütfî onun talebesinden İbn Kemâl ve onun da talebesi Ebussud Efendi de [1490-1574] aynı mektebin en yüksek şahsiyetlerindedir.” (**Osmanlı Tarihi**, II. Cilt, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu, s.591.)

İmam Fahreddin Râzî (1149-1209) Sünnî inanca bağlı **Eş’ari** mektebindendir ve aynı mektebe mensup Gazâlî’nin etkisinde kalmış bir kelâmcıdır. Sayılan âlimlerin neredeyse tamamı müderrislikten başka, ‘kadılık’, ‘şeyhü’l-islâmlık’ ve hattâ ‘vezir-i âzamlık’ gibi, üst düzey bürokratik görevlerde de bulunmuşlardır. Bu durum, daha önce sözünü ettiğim Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak’ın, Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet yönetiminde ‘medreseye ve ulemaya’ biçilen rol konusundaki çözümlemesini haklı çıkarmaktadır. Ocak şunu söylüyordu:

“Osmanlı İmparatorluğunun merkezîyetçi yapısının çok tabii bir sonucu olarak medreseler, kanaatimizce Osmanlılarda genellikle bürokrasiye eleman yetiştiren kurumlara dönüşmüş, ulema da bürokrasinin bir parçası hâline gelmiş... ..son devirlere kadar bu konumu hiçbir şekilde değişmemiş... ..merkezî yönetimden bağımsız[laşmamıştır]. İlim ve düşünce ancak bu sınırlar içinde ve devlet hizmeti için söz konusu olmuş[tur]...” (andığım eseri, s. 152.)

Osmanlı medresesini yolundan döndürebilecek tek isim, çok özel konumu nedeniyle Fâtih Sultan Mehmed olabilir. İslâm’ın bilim ve felsefedeki parlak geçmişinden kopması ve aklın yolundan ayrılmasında, ekonomi coğrafyasındaki güç kaybı kadar etkili olan İmam Gazâlî’nin **Tehâfütü’l-Felâsife**’sine [*Filozofların Tutarsızlığı*], yaklaşık yüz yıl sonra, İbn-i Rüşd’ün **Tehâfütü’l-tehâfüt**’ü [*Tutarsızlığın Tutarsızlığı*] yaparak karşı çıkışıyla yeni bir düzeye taşınan felsefe tartışmasını, üç yüz yıl sonra, Fâtih yeniden gündeme getirmiştir. Konuyu, dönemin önde gelen âlimlerinden Alâeddin Tûsî’yle Bursalı Hoca-zâde’ye tartıştırmış ve üstün bulunan Gazâlî’nin akli dışlayan düşünce sistemi olmuştur.

Fâtih'in bu sonucu kabûllenmesinde, Gazâlî'nin düşünce sistemini, hanedan ve devletin devamlılığının sağlanmasında etkin rol oynayacak bir araç olarak da görmesi ne ölçüde etkili olmuştur; bilemem. Ama "*kendisini Doğu Roma İmparatorluğu'nun meşru vârisi olarak da gören Fatih'le gerçek bir imparatorluk olma hüviyetini kazanan Osmanlı devletinde*" dinsel dogma, böylece, Fâtih'ten sonra da, toplumsal ve bireysel yaşamın bütün alanlarında belirleyici olmuştur. Doğal olarak "bilim" anlayışında da...

CBT. 03 Ekim 2014